

Atatürk Döneminde Türkiye-Macaristan İlişkileri

Türkler ile Macarlar arasında 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Macaristan'daki Osmanlı hâkimiyetinin ve yüzyıllar süren savaşların olumsuz etkilerini Macar kamuoyunun nezdinde unutturan bir yakınlaşma başlamıştır. Bu yakınlaşmayı tetikleyen temel etmen Habsburg Monarşisi'ne karşı 1848-1849 Özgürlük Savaşı'nı kaybeden ihtilalin lideri Lajos Kossuth ve beraberindekilerin Sultan Abdülmecid'e sığınmaları olmuştur. Avrupa'nın ortasında Slavlar ve Cermenler tarafından çevrelenen Macarlar millî benliklerini korumak amacıyla kökenlerini keşfetmek istemişler; böylece Doğu kültürünü keşfettikçe Osmanlılar ve Türklerle yakınlaşmaya başlamışlardır. Sultan II. Abdülhamit'in Kanuni devrinde İstanbul'a getirilen Kral Matyas'ın özel kütüphanesinde yer alan ve *corvina* adı verilen el yazması kitaplarından bir kısmının bu ülkeye iadesi bu yakınlaşmayı pekiştirmiş; iki millet birbirleriyle dayanışma içerisine girmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda aynı ittifak içerisinde yer almışlar, Galiciya'da, Çanakkale'de, Sina ve Filistin'de omuz omuza çarpışmışlardır. İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunan Macar Kardeşler Caddesi, o günlerden kalan bir anı olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'na Almanya, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın yanında katılan Avusturya-Macaristan savaştan mağlup olarak ayrılmıştır. Mütareke hükümleri uyarınca lağvedilen İmparatorluk Ordusu'nun bünyesindeki Macarlar kendi sınırlarına çekilerek ellerindeki silahları ve uçakları teslim etmek zorunda kalmış ve kendi ordusunu kurmasına müsaade edilmemiştir. Savaşın ardından dünya barışını tesis etmek üzere Paris'te toplanan konferans neticesinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bölünmesiyle Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi küçük bağımsız devletler yaratılmıştır. Konferansı ve Birinci Dünya Savaşı'nı Macaristan için sonuçlandıran ve günümüzde de geçerliliğini koruyan Trianon Barış Antlaşması ise 4 Haziran 1920 tarihinde imzalanmıştır. Antlaşma yapılırken ABD Başkanı Wilson'un self determinasyon (bir bölgede egemenliğin çoğunluğu oluşturan unsura verilmesine yönelik uygulaması) ilkesi göz ardı edilerek Macarların yoğunlukta yaşadığı bölgeler Macaristan'ın komşuları arasında paylaşılmıştır: Macaristan'ın güneyindeki Voyvodina bölgesi Yugoslavya'ya, kuzey Macaristan Çekoslovakya'ya, tarihî Transilvanya (Erdel) bölgesi ise Romanya'ya verilmiştir. Macaristan'ın denizle olan bağlantısı kesilmiş; Avrupa'nın ortasına hapsedilerek etrafı tarihsel mücadele içinde olduğu rakipleriyle çevrelenmiştir. Böylece, tarihî olarak üzerinde hak ettiği topraklarının üçte ikisini kaybetmiştir.

Osmanlı Devleti'nin 10 Ağustos 1920 tarihinde imzaladığı Sevr Barış Antlaşması ile Trianon Antlaşması'nın yapılış amacı ve maddeleri açısından benzeşen yönleri bulunmakla beraber aralarındaki fark daha belirgindir: Trianon Antlaşması yürürlüğe girerken, Sevr ölü doğmuş bir antlaşma olarak kalmıştır. Bu nedenle, Atatürk'ün önderliğinde Türk milletinin Millî Mücadele'yi başlatarak direnişe geçmesi Macar kamuoyunda ilgiyle takip edilmiştir.

Atatürk'ün 1923 yılında Macar Meclisi'nde okunan telgrafında *"Doğruluk, metanet ve nefisten fedakârlık zafere ulaştırır. Orada, Tuna kıyısında acı çeken kardeş halkın geleceğine inanıyor ve güveniyoruz. Ümitsiz olmayınız; zira gelecek, arzu ve imanı olana vaat olunmuştur"* sözlerinden de anlaşılacağı üzere, Türkler, Trianon zinciri altında kalan Macarlar'asempatıyla yaklaşmıştır. Atatürk, 1933 yılında kendisini ziyaret eden Macar heyetine hitaben yaptığı bir konuşmadaysa *"bir milletin büyüklüğünün arazisi ve nüfusuyla değil; medeniyeti, kültürü ve yüksek nitelikleriyle ölçüldüğü"* nü söyleyerek Macar milletini övmüştür. 18 Aralık 1923 tarihinde İstanbul'da imzalanan Dostluk Antlaşması ile iki ülke arasında savaş sonrası kesilen diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştur. Dostluk Antlaşması'nı 1925 yılında

imzalanan Ticaret Sözleşmesi ve 1926 yılında imzalanan karşılıklı Yerleşme Sözleşmesi tamamlamıştır.

Birbirlerine karşılıklı sempati besleyen bu iki milletin siyasî ilişkilerinde 1930'lu yılların başından itibaren görüş ayrılıkları yaşadıklarını ifade etmek gerekir. Önemli oranda toprak kaybeden ve savaş sonrası yapılan barış antlaşmalarının adaletsiz olduğunu ileri süren Macarlar, revizyonist kampa dahil olarak antlaşmalarda değişikliğe gidilmesine ve kaybettiği toprakları geri almaya yönelik bir siyaset izlemeye başlamışlardır. Bu doğrultuda 1920'li yılların ikinci yarısından itibaren Faşist İtalya ile iş birliğine giden Macaristan, 1930'lu yılların ortasından itibaren emellerini gerçekleştirebilmek için ekonomik ve ticarî olarak Orta Avrupa'da nüfuz sahibi olmaya başlayan Nazi Almanyası'na yakınlaşmıştır. Bu durum statüko yanlısı kampta yer alan Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olduğu için iki ülke arasında siyasî işbirliği daha fazla derinleştirilememiştir. Mevcut ilişkileri geliştirmek ve aradaki siyasî sorunları çözmek üzere 1928-1933 yılları arasında dışişleri bakanları ve başbakanlar düzeyinde taraflar birbirlerine karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmişler; bu ziyaretler 1929 yılında imzalanan Tahkim ve Saldırmazlık Antlaşması haricinde siyaseten meyve vermemiştir. Esasen, Atatürk, stratejik olarak önem verdiği Macaristan'a elçi olarak itimat ettiği Hüsrev Gerede, Vasıf Çınar, Behiç Erkin gibi kendisine yakın isimleri elçi olarak göndermiştir. Bunlardan Behiç Erkin Budapeşte'de 11 sene Ortaelçi olarak kesintisiz görev yapmıştır. (1928-1939) Macaristan'ın Türkiye'ye elçi olarak gönderdiği ilk isim Lázló Tahy ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde Bağdat'ta konsolosluk görevinde bulunmuş; Türkçeyi ve Türk kültürünü bilen, deneyimli bir diplomat olmuş; ilişkileri olumlu gelişmesi için özverili bir mesai harcamıştır.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler değerlendirildiğinde, Trianon Antlaşması sonrasında ham madde ve sermayeden yoksun kalan Macaristan, iktisadî faaliyetlerini sürdürebilmek için yüzünü 1920'li yıllarda ülkenin imarı bağlamında dış ülkelerden sermayeye ve iş gücüne ihtiyaç duyan Türkiye'ye dönmüştür. Ham maddeden yoksun Macar fabrikalarının sökülerek Türkiye'ye taşınması gibi fikirlerin ortaya atıldığı 1920'li yıllarda Macar şirketleri Türkiye'de yatırım imkânı bulamamışlardır. Türk hükümetinin 1930'lu yıllarda başlattığı devletçilik siyaseti ve kalkınma planı çerçevesinde kendi hükümetleri tarafından sübvans edilen Macar şirketleri Türk devlet kurumlarından şehirlerin alt yapı, elektrik işleri, askerî telefon santrali ve fabrika tesisleri gibi işlerini almaya başlamışlardır.

Macarlar, 1920'li yıllardan itibaren ülkelerindeki yüksek işsizlik oranları ve siyasî sebeplerden ötürü haricî memleketlere göç etmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye'ye gelen ve sayıları 1000 ilâ 1500'übulan Macar vatandaşları, kol gücü gerektirecek işlerde çalışmışlar, kanalizasyon, inşaat ve demiryolu işçiliği, kaldırım, yeşillendirme-park faaliyetleri, şu tesisatı, elektrik aydınlatma gibi uzmanlık gerektiren işlerde ekmeleklerini kazanmışlardır. İnşaat, demir ve ahşap sanayi alanları başta olmak üzere farklı meslek dallarında ustalık belgesi sahibi olan Macar işçiler, yabancıların kimi mesleklerde çalışmalarını yasaklayan bir yasanın çıktığı 1932 yılından itibaren sadece devlette uzman sıfatıyla istihdam edilebilmişlerdir. Devletin resmî kayıtlarına göre ilgili yasa hükümleri çerçevesinde Bakanlar Kurulu kararıyla ilk olarak geldikleri 1924 yılından itibaren Türkiye'de görevlendirilmiş olan Macar uyruklu uzmanların sayısı 157'dir. 1930'lu yıllarda sadece Türk vatandaşlarının çalışabileceği işleri düzenleyen kanun uyarınca Türk hükümeti tarafından Türkiye'deki işlerini bırakarak ülkeden ayrılmak zorunda kalmışlardır. 1935 senesinden itibaren sadece Bakanlar Kurulu izniyle görevlendirilmiş olan Macar uzmanların Türkiye'de çalışmasına müsaade edilmiştir.

Siyasî ilişkilerde yaşanan fikir ayrılıklarının aksine, iki milletin ekonomik olarak sıkı iş birliği içerisine girmesinin altında yatan etmenlere bakılacak olursa, Türk tarafının temel hareket noktası, siyasî olarak beklenti içine girmeyecek; zayıf, ama işlevsel olarak kuvvetli ve yararlı milletlerle işbirliği yapmak olmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı dönemindeki

kapitülasyon rejiminin yarattığı tahribatın farkında olan Cumhuriyetin kurucu kadroları, elde ettikleri bazı ekonomik imtiyazları siyasî baskı aracı haline getiremeyeceklerini düşündükleri Macaristan, Avusturya gibi devletlere gitmeyi tercih etmişlerdir.

Trianon Antlaşması'nın ağır hükümlerinin baskısını azaltmak isteyen Macar hükümetinin hedefiyse kültürel diplomasi yoluyla uluslararası toplumda itibar kazanmak olmuştur. Bu yüzden Macarların Türkiye'deki ekonomik faaliyetlerinin kültürel boyutu ekonomik faaliyetlerin niceliğinden daha çok dikkati çeker. Türkiye'ye gelen Macar işçilerin ve uzmanların yeni Türk devletinin çağdaşlaşmasına özellikle tarım alanında katkıda buldukları görülmüştür. 1920'li yıllar boyunca Türkiye'de mühendisler başta olmak üzere çeşitli meslek sahibi Macarlar devlette ya da özel sektörde görev yapmışlardır. Türkiye'de çalışan Macar uzmanlar, Türk sanayisinin altyapısının inşasında önemli rol oynamışlardır. Atatürk'ün 1924 yılında söylediği *"manevî ve fikrî meziyetlerini ziyadesiyle takdir ettiğim Macar milletinin samimi bir hayranıyım. Memleketlerimiz arasında mevcut olan asırlık dostluk münasebetlerini bir kat daha takviye etmek için hiçbir şeyden kaçınmayacağım."* sözü de yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu yöndeki istekliliğini gözler önüne serer.

Tarım, arıcılık, sanayi okullarıyla uygulamalı tarla ve fidanlıkları ve özellikle örneğine Avrupa'da rastlanmayan tarım müzeleri örnekleriyle ziraî kalkınmada Macaristan'ın Türkiye'ye yardımları olmuştur. Şeker pancarı ekimi ile şeker fabrikalarının kuruluşu Türkiye Cumhuriyeti tarım siyasetinin değişmez temel taşlarından olmuş; şeker pancarı tarımı için fabrika ve çiftlikler Macaristan'daki örneklerine göre kurulmuştur. Eskişehir, Uşak Şeker Fabrikalarının bitki yetiştirme, ekim nöbeti, hayvancılık alanlarındaki uygulamaları Macar tarım tekniğine göre yürütülmüştür. Macaristan, en ileri haracılık teşkilatının bulunduğu ülke olarak görüldüğünden hayvancılığın iyileştirilmesi alanında Macar uzmanlardan yararlanmıştı. Hayvan yetiştiriciliği konusunda uzman olan Budapeşte Veterinerlik Üniversitesi Rektörü **Oszkar Wellmann** Türkiye'ye gelmiştir. 1937 senesinde Anadolu'da **Árpád Radomszky** ve **László Ásvány** hara idarecisi ve mühendis olarak çalışmışlardır. **Hermann Guthertz**, Alpullu Şeker Fabrikası'nın kurucu müdürüdür. Kimyager **Lajos Loczy** Maden Tetkik Arama Kurumu'nda hizmet vermiştir.

Ziraat Yüksek Okulu'nda 1938 yılından itibaren veterinerlik bölümünde **Sándor Hasko** öğretim üyeliği yapmıştır. Bunun haricinde **Béla Waldinger**, **Bertalan Végh** isimli uzmanlar Köy Enstitülerinde ve meslek okullarında öğretmen olarak çalışmış duvarcı ustalarıdır. Atçılık faaliyetlerinde de Macarların bilgisinden istifade edilmiştir. Bu alanda önce 100 bin hektara yayılmış devlet harasının başmüdürü Dr. **Ferenc Csíky** anılmalıdır. **János Mathe**, Ankara'nın park ve bahçelerini düzenlemek üzere davet edilmiş Macar bir bahçivandır. Çankaya Köşkü'nde çalışmış; Atatürk'ün itimadını kazanmıştır. Ankara'daki Atatürk Bulvarı'nın ağaçlandırma çalışmaları konusunda Atatürk ile tartışmıştır. Bahçe düzenlemesi ve peyzaj uzmanı **Imre Ormos** (1903-1979) da 1927-1929 seneleri arasında Ankara Belediyesi'nin hizmetinde çalışmıştır. Mühendis **János György**'ün Adana ve Ankara'da önemli çalışmaları olmuştur. 1924 senesinde Türkiye'ye gelerek Adana'da açılan teknik okulda mühendis ve öğretmen olarak görev yapmış; 1931 senesinde bizzat Atatürk'ün davetiyle Ankara'ya gelmiştir. Atatürk Orman Çiftliği'nde, Demir Fabrikası'nda; Ankara Ziraat Aletleri Fabrikasında ve Türkiye Zirai Donatım Kurumunda işletme amiri ve teknik uzman olarak görev almıştır.

Türkiye'de çağdaş meteoroloji ilminin ve müesseselerinin kurucusu **Antal Réthly** meteorolojiyi modern tarım teknikleriyle birleştiren isim olmuştur. 1925-1927 seneleri arasında Türkiye'de görev yapmış ve Türk Meteoroloji Teşkilâtı ile Ankara rasathanesini kurmuş; Anadolu'ya tetkik seyahatinde bulunmuştur. Atatürk, sadece ziraî eğitimin modernizasyonunu değil, aynı zamanda tarım yapılamaz denilen alanlarda kaliteli tarım ürünü de yetiştirilebileceğini

ispatlamayı hedeflemiştir. Bu tür numune çiftliğinin ilki Adana'da açılmıştır. Rethly ile János György Adana'da beraber çalışmışlardır.

Réthly ile beraber çalışan başka bir Macar mühendis ise 1926 senesinde Türkiye'ye gelen **György Tittes**'tir. 1926'da Nafia Vekâleti hizmetinde bulunmak için dilekçe vermiş; aynı sene içerisinde keşif mühendisi olarak görevlendirilmiş; 1927'de Meteoroloji Enstitüsü Gözlemevi (Rasadat-ı Cevviye) binasının planını çizmiş; 1934 senesinde Devlet Demiryollarında inşaat mühendisi olarak çalışmıştır. Ankara'nın ve Ege Bölgesi'nin modern sulama şebekesinin tesisinde de önemli rol oynamış; konuyla ilgili teknik bir makale yazmıştır.

Tittes'in haricinde Türk sulama şebekesini ihya eden Macar uzmanlardan biri de mühendis **Gyula Barakovits**'tir. Ankara, Konya, Bursa Vilayet su işlerinde görevli, 30'larda özel firma hesabına İzmir'de çalışmış.

Ünlü Macar hücre biyologu ve dokübilimci **Prof. Tibor Péterfi** (1883-1953), 1939-1946 yılları arasında İstanbul Tıp Fakültesi Histoloji ve Embriyoloji kürsüsünde görev yapmıştır. Devlet Arşivlerini **Lajos Fekete** tasnif etmiştir. **Gyula Mézáros** Etnoğrafya Müzesi'nin küratörüdür. **Béla Bartok** tetkik yapmak ve konferans vermek amacıyla Türkiye'ye gelmiştir. Ankara'da yeni kurulan DTCF bünyesinde bizzat Atatürk'ün talimatıyla bir Hungaroloji Enstitüsü açılmış; ünlü Türkolog **Laszlo Rásonyi** bu enstitünün ilk okutmanı olmuştur. **Tibor Halasi-Kun, Janos Eckmann** gibi isimler bu kurumda hizmet vermişler; daha sonra Fakülte'nin anabilim dallarından biri haline gelen Enstitü'de **Hasan Eren, Şerif Baştav, Tayyip Gökbilgin, Sami Özerdim, İbrahim Kafesoğlu** gibi saygın isimler tahsil görmüşlerdir. Türk sosyal bilimlerinin gelişimine katkıda bulunan bu isimlerin kusursuz Macarca bilmeleri de esasen Atatürk'ün vizyonu ve bu ülkeye verdiği önemin bir bakıma göstergesi niteliğindedir.

Emre SARAL

KAYNAKÇA

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) (Macar Millî Arşivi Devleti Arşivi, Budapeşte) K 64 Siyasî Şube Gizli Yazışmalar Fonu 31. bağ 41. başlık, Héderváry'den Tahy'e, 3 Mayıs 1928 tarih ve 293 res. sayılı talimat.

MNL OL K 64 41. bağ 1930 32. başlık, Tahy'den Walko'ya, 17 Kasım 1930 tarih 49 Sayılı Başvekil Bethlen'in Ankara'da İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey ile yaptığı görüşmeler başlıklı rapor.

MNL OL K 63 Siyasî Şube Fonu 290. bağ 1936 32/7. başlık, Ankara'dan, 15 Ekim 1936 tarih ve 127/pol sayılı rapor.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.10.0.0.232.564.14. Peşte Elçisi Behiç Bey'in Macar Kont Bethlen ile yaptığı görüşmede Macaristan'ın iç ve dış siyaseti konusunda Türkiye politikasında değişiklik olmayacağını beyan ettiğine ilişkin 3 Eylül 1931 tarihli rapor.

BCA, 30.10.000.000.233.574.8. Kont Bethlen'in Viyana Elçiliği ile Ankara ziyareti hakkında görüşmesine ilişkin 24 Şubat 1931 tarihli rapor

"Macar Hariciye Nazırı M. Walko'nun İadei Ziyareti", **Ayın Tarihi**, C 22, S 73 (Nisan 1930), s.6025.

"Macar Başvekil Kont Bethlen Ankara'da" **Ayın Tarihi**, C 23-24, S 79-81 (Birinciteşrin-Birincikanun 1930), s.6754-6755.

İsmet Paşa'nın Siyasî ve İçtimaî Nutukları 1920-1933, Başvekâlet Matbaası, Ankara,1933.

ÇOLAK, Melek, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye-Macaristan İktisadî İlişkileri", **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 2, Sayı 4 (Ağustos 2004), s.47-54.

ERKİN, Behiç, **Hâtırat**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

FEKETE Lajos, **Az újTörökország (Yeni Türkiye)**, Budapest, 1939.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "XIX. Asrın Sonlarında Türk-Macar Münasebetleri ve Yakınlığı", **Avrupa'da İktidar Mücadelesi Osmanlı-Macar İlişkileri**, Kronik Yayınevi, İstanbul, 2019, s.271-284.

KARAGÜLMEZ, Müjdat, "Türkiye'nin Modernleşmesine Katkı Sağlayan Macar Uzmanlar Üzerine Bir Değerlendirme", **Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı**, Yücel Namal (Ed.), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s.383-406.

KÖVECSI-OLÁH, Péter, "Ortak Kader, Farklı Tepkiler - Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk VeMacar Ulus İnşa Sürecindeki Benzerlik Ve Farklılıklar", **19 Mayıs'ın 100. Yıldönümünde Atatürk Ve Türk İstiklâli Uluslararası Sempozyumu**, Hacettepe Üniversitesi, 15-18 Mayıs 2019, Ankara 2019, s.246-253.

SARAL, Emre, **Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, H.Ü. Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2016.

SARAL, Emre, "Türkiye-Macaristan Dostluk Antlaşması (18 Aralık 1923)", **Halil İnalçık Armağanı - III Tarih Araştırmaları**, Ahmet Özcan (Ed.), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017, s.155-180.

ŞİMŞİR, Bilâl (haz.), **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C III İspanya-Polonya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.

TITTES, György, "TörökországVízügyiMunkálatai (Türkiye'nin Su İşleri Çalışmaları)", **VízügyiKözlények (Su İşleri Mecmuası)**, C 19, S 3-4 (1937), s.493-502.

TITTES, György, "a nemzetiTörökországkialakulása", **DebreceniSzemle**, 7. évf. No.12/74 (1933), s.463-470.

YILDIRIM, Seyfi, "Cumhuriyet Döneminde Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde İstihdam Edilen Macar Uzmanlar", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Y 8, S 15 (Bahar 2012), s.121-150.

17/05/2022 tarihinde

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-turkiye-macaristan-iliskileri/?pdf=3808> adresinden erişilmiştir